

Wstęp

Spacerując trasą questu po Wrześni, poznasz miejsca związane z przedstawicielami społeczności żydowskiej. Twoim zadaniem będzie uważne czytanie wszystkich wskazówek, a także poszukiwanie ukrytych w formie zagadek liter. Gdy wstawisz wszystkie brakujące litery w odpowiednie miejsce na końcu questu poznasz hasło i zobaczysz skarb! Weź ze sobą coś do pisania. Kolejność miejsc, w których je znajdziesz: Cukiernia Szwarz, Straż miejska, Ratusz, Redakcja Wiadomości Wrzesińskie, Starostwo, Biblioteka, Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich. Życzymy wspaniałej podróży w czasie!

ראשית ההתיישבות היהודית ב'רשניא

Początki osadnictwa Żydów we Wrześni

Września jest miastem leżącym na styku dawnych szlaków handlowych z Kalisza do Gniezna i z Poznania w kierunku Mazowsza, dlatego wzmianki o osadnictwie żydowskim sięgają XIV wieku. Organizowane tutaj jarmarki ściągały rzemieślników oraz kupców żydowskich, którzy handlowali skórą, futrami i bawełną.

Ludność żydowska zamieszkiwała centrum miasta, tutaj też zbudowano pierwszą drewnianą synagogę oraz założono pierwszy cmentarz w XVI wieku o czym świadczą informacje pochodzące z XVII i XVIII wieku. Założenie gminy żydowskiej wiązało się także z obowiązkami podatkowymi i okazjonalnymi daninami na rzecz właścicieli miasta.

1. Tablica Louisa Lewandowskiego

? Podaj 3 fakty z życia L. Lewandowskiego

2. Synagoga

? Co to jest synagoga?

Kim jest rabin?

Czym jest menora?

3. Cmentarz

? Jak Żydzi nazywają cmentarze?

Czym jest macewa?

Ile było cmentarzy żydowskich we Wrześni?

4. Szkoła

? Jak długo trwała nauka w

szkole żydowskiej?

Gdzie znajdowała się szkoła

żydowska we Wrześni?

Czym jest cheder?

בית כנסת ברנ'יסניה Synagoga we Wrześni

Żydowscy wrześnianie zamieszkali dzisiaj ulice: Fabryczną, Ratuszową i Jana Pawła II, tam też wybudowano w 1710 roku pierwszą drewnianą synagogę a naprzeciw między ulicami Fabryczną, Staszica i Szkolną założono cmentarz. Wkrótce liczba żydowskich mieszkańców zwiększała się i wszyscy mieszkali wokół rynku. W XVIII wieku proboszcz parafii skarżył się, trudno było tam zorganizować procesję Bożego Ciała, ponieważ nie było domu, przy którym można było postawić ołtarz. Szacuje się, że w XIX wieku na 189 domów aż 79, czyli prawie 42 % znajdowało się w rękach Żydów.

W okresie międzywojennym życie religijne Żydów we Wrześni koncentrowało się wokół synagogi. Wzniesiono ją na miejscu poprzedniej, drewnianej, która spłonęła w grudniu 1873 roku. Budowę nowej rozpoczęto rok później. W 1875 dokonano jej poświęcenia. Nowa synagoga była murowana z dwuspadowym dachem. Wejścia znajdowały się po stronie zachodniej. Wewnątrz, nad wejściem znajdowała się galeria, na którą prowadziły schody przedstonka. Przed szafą ołtarzową znajdowało się podium - bima, na którym czytano Torę. Wypożażenie synagogi było skromne, ale na uwagę zasługiwała szafa ołtarzowa, w której Według spisu sporządzonego w 1933 roku w synagodze znajdowały się: 2 lichtarze, 2 kielichy, 1 puszka korzeniowa, 7 koron, 4 tablice z dziesięcioma przykazaniami oraz 4 wskazówki - lady używane przy czytaniu Tory.

Gmina żydowska jako jedna z pierwszych w Wielkim Księstwie Poznańskim zatrudniła rabina - doktora Juliusa Gebhardta, który wkrótce przeniósł się do Gniezna.

Przed I wojną światową aż do lat dwudziestych, gmina zatrudniła kolejnego rabina - był nim doktor Mojżesz Lewin. Po jego odejściu modlitwy w synagodze prowadził kantor Chaim Szenkatowski, który pełnił też funkcję rzeźnika.

Prasa lokalna zamieszczała systematycznie informacje o terminach świąt, godzinach modłów i uroczystościach religijnych w synagodze.

Niestety malejąca liczba członków gminy żydowskiej była przyczyną tego, że trudno było synagogę utrzymać i systematycznie remontować, dlatego z czasem budynek niszczał.

W czasie wojny Niemcy planowali przebudować synagogę na teatr, ale z braku odpowiednich materiałów budynek w czasie remontu: częściowo się zawalił. Dlatego w 1943 roku okupanci zdecydowali o rozbiórce.

בתי קברות יהודיים ברנ'יסניה Cmentarze żydowskie we Wrześni

Jednym z dwóch cmentarzy był pierwszy prawdopodobnie założony w XV wieku obok synagogi i domu pogrzebowego, między ulicami: Fabryczną, Staszica i Szkolną. Jednak jego lokalizacja utrudniała rozbudowę miasta. Po trudnych rozmowach między władzami miasta a zarządem gminy żydowskiej doszło do porozumienia, w myśl którego w zamian, za przekazanie terenu cmentarza, gmina żydowska otrzymała 2 morgi ziemi przy Szosie Strzałkowskiej oraz odszkodowanie za murowany parkan. Stary cmentarz uległ likwidacji w 1924 roku, a macewy przewieziono na nowy, powstały w II połowie XIX wieku cmentarz właśnie przy Szosie Strzałkowskiej.

W czasie okupacji Niemcy likwidując budynek synagogi zniszczyli także teren cmentarza przeznaczając macewy do celów budowlanych przy basenie miejskim oraz pod domy mieszkalne przy dzisiejszej ul. Powstańców Wielkopolskich. Jedyna macewa, która zachowała się w całości znajduje się na terenie Muzeum Regionalnego i pełni rolę eksponatu.

Szkola żydowska na terenie Wrześni

Na podstawie wydanego przez władze pruskie w 1833r. „Tymczasowego zarządzenia odnośnie żydostwa w Wielkim Księstwie Poznańskim” gminy wyznaniowe były odpowiedzialne za umożliwienie żydowskim dzieciom od 7 do 14 roku życia naukę w szkole publicznej. Językiem wykładowym był język niemiecki. We Wrześni dwuletnia szkoła żydowska usytuowana była między synagogą, a ulicą Poznańską [dziś Jana Pawła II], i miała dwie małe sale a obok były warsztaty rzemieślnicze. W 1914 roku uczęszczało tam 21 uczniów, a w 1918 było ich tylko 10.

Nie było stałego nauczyciela. Oprócz tego brakowało we Wrześni szkoły średniej, jednak dzięki wspólnej petycji Polaków i Żydów do władz poznańskich utworzono prywatną koedukacyjną szkołę zawodową, do której uczęszczała młodzież wszystkich wyznań katolików, ewangelików i wyznawców judaizmu. Młodzież żydowska uczyła się także we wrześnińskim gimnazjum. Szkołę żydowską zamknięto na początku lat 20-tych.

Oprócz szkół publicznych funkcjonowały także szkoły religijne zwane cheder:

Cheder (hebr., izba, pokój) - elementarna szkoła żydowska o charakterze religijnym. Cheder powstał w I-II w. n.e., był przeznaczony dla chłopców, znajdował się zazwyczaj w domu nauczyciela (zwanego melamedem lub rebem), obejmował trzy klasy: dla chłopców 3-5-letnich, 6-7-letnich i 8-13-letnich. Dzielącą to nie dotyczyło i dopiero na początku XX w.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

Przygotowali: Marlena Czyż, Anita Rembowicz-Robaszkiewicz, Teresa Jabłońska, Kamil Błaszczak, Nadia Krzyżkowiak, Dawid Helak, Natalia Gomuła